

Leili Laanemets
Fil dr och lektor i socialt arbete
Socialhögskolan, Lunds universitet
Januari 2021

Från våldsutsatt i hederns namn till bostadssökande, definitioner av ”problem” i möte med hjälpsystemet

Inledning och sammanfattning

Denna rapport är resultatet av en utvärdering av projektet ”Semiskyddat boende” som drevs under perioden december 2019 till januari 2021 av Skåne Stadsmission och vände sig till personer som varit utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Förutom att tillhandahålla boende och ge individuellt anpassat skydd och stöd har projektet också varit kunskapsgenererande. En central del av projektet har bestått av ”lärande” utifrån det konkreta arbetet och av mötet med personer i målgruppen, deras önskingar och behov. Lärandet har systematiserats och dokumenterats och resulterat i en metodhandbok (Edlund 2020). Projektet har finansierats av Länsstyrelsen Östergötland.

Valet av titel på rapporten kom till mig tidigt i utvärderingsprocessen. Titeln syftar till att belysa hur den enskilda människan och hennes livssituation blir definierad och etiketterad i hennes möte med det samhälleliga hjälpsystemet. Definitioner som får stor betydelse för det faktiska livet och dess möjligheter. När det gäller frågor om våldsutsatthet är viktiga frågor a) när anses ”problemet” vara över och b) vad är samhällets ansvar för att underlätta för en person i dennes process med att skapa sig ett liv utifrån sina egna premisser? Vad gäller våld i nära relationer, oavsett om det rör sig om våld i en hederskontext och/eller mäns våld mot kvinnor, är forskningen entydig. Uppbrottsprocessen från våld tar tid. Att bygga upp ett liv, och inte bara ett liv utan våld, är en långvarig process och kan involvera många delar av det samhälleliga hjälpsystemet (Holmberg & Enander 2014, Sinsalo & Moser Hällen 2018). I denna utvärdering är fokus på den del av hjälpsystemet som definieras som socialt arbete.

Utvärderingen visar att det funnits svårigheter att rekrytera klienter till projektet. Detta trots att det inför projektstart hos socialsekreterare och utredningsrapporter (Vidar 2019) uttalades behov av ett långvarigt stöd och boende under trygga former efter att den akuta situationen klingat av. I denna rapport diskuteras två av flera möjliga förklaringar. Den första kan rubriceras som en matchningsproblematik, där Semiskyddat boende inte är beskrivet och paketerat på ett sätt som matchar den omgivning och det system som projektet ingår i, dvs myndighetsbaserat socialtjänstarbete. Den andra faktorn handlar om definitionen av vad som är problemet. Semiskyddat boende rör sig företrädesvis mellan två olika ”problemkomplex”, våld i en hederskontext och problemet med bostadslöshet, och det får konsekvenser inte bara för projektet utan framförallt för de personer som projektet vänder sig till. Att problemdefinitionen dessutom ändras över tid, såsom i de flesta mänskliga förändringsprocesser, underlättar inte heller arbetet i projektet.

Rapporten diskuterar också hur det Semiskyddade boendet kan vara ett alternativ. Här lyfts fram den breda och varierade verksamhet som stadsmissionen erbjuder i form av olika boendeformer, sysselsättning såsom secondhand affärer, renovering och caféverksamhet men också individuellt utformat stöd. Dessa olika delar kan lätt aktiveras och erbjudas utifrån behov hos den boende.

Rapportens disposition

Rapporten inleds med att ge en kort bakgrund till projektet, följt av en beskrivning av utvärderingen, dess syfte, empiri och tillvägagångssätt. Därefter diskuteras och analyseras rekryteringsproblematiken och hur Semi skyddat boende kan bidra till att skapa möjligheter för personer utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.

En bakgrund till projektet Semiskyddat boende

Skåne stadsmission har sedan 2013 drivit stödverksamheten ”Trygga boenden” och har genom denna kommit i kontakt med individer utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Tidigt kunde man konstatera behovet av långsiktigt stöd, där ett eget boende utgjorde en central del i individens process med att lämna sammanhang av våld och förtryck. Denna bild bekräftas av aktörer verksamma inom såväl socialtjänst, kvinnojoursverksamheter som forskning som t.ex.

Malmö stads inventering av det hedersrelaterade våldet (Baianstovu m.fl. 2019). Här konstateras att ”boendefrågan utgör ett fundamentalt problem för våldsutsattas möjlighet att leva ett gott liv efter uppbrott och inledande hjälpinsatser såsom inre och yttre skydd” (ibid, sid 64). Lite längre fram beskrivs att ”långsiktigheten är den i särklass viktigaste faktorn för välfungerande stöd till våldsutsatta i hederskontexter, men arbetet i alla sektorer präglas av akuta insatser och kortsiktiga projekt” (ibid, sid 65).

Projektet ”Semiskyddat boende” är uppbyggt utifrån erfarenheter hämtade från Trygga boende men riktar sig enbart till personer utsatta för hedersrelaterat våld. Konceptet är detsamma, det handlar om ett eget boende i kombination med ett individuellt utformat stöd och där frågor om säkerhet och trygghet är i förgrunden. Inom projektets ram kan det även finnas möjligheter att efter en tid i boendet överta kontraktet på lägenheten. Ett ytterligare syfte med projektet är att systematisera erfarenheter som görs i det konkreta arbetet och utveckla och dokumentera metoder att prövas i andra liknande verksamheter och spridas nationellt. I projektet arbetade en projektledare och kontaktperson för de boende. För en mer detaljerad beskrivning av Semiskyddat boende, se metodboken (Edlund 2020).

Utvärderingens syfte, tillvägagångssätt och analys

Inför starten av projektet diskuterades hur en utvärdering av projektet bäst kunde göras. Tillsammans med Skåne stadsmission bestämde vi att utvärderingen skulle vara explorativ och ha karaktären av följeforskning (Ellström 2009). Rollen som utvärderare skulle vara undersökande och frågande till hur projektet växte fram, vad de anställda konkret gjorde och hur de motiverade sitt agerande. Särskilt fokus skulle läggas på att synliggöra de boendes röster, hur de uppfattade Semiskyddat boende, sin situation och den process de var inne i och vilka behov och önskemål de hade för att kunna bygga upp ett tryggt liv utifrån sina egna preferenser. I detta skeende laborerade vi med metoder såsom deltagande observationer, fokusintervjuer och individuella intervjuer med boenden.

Det visade sig emellertid att rekryteringen till projektet var problematisk vilket innebar att över tid kom utvärderingen att ändra fokus och flyttades från de boende till personalen. Följeforskningen kom därmed att bestå av att följa personalen i deras olika förehavanden och ställningstaganden. Utvärderingens syfte kom alltså att omdefinieras under projektiden och blev slutligen nedanstående.

Syfte

Syftet med utvärderingen är att belysa och analysera projektet Semiskyddat boende utifrån följande frågeställningar:

- Vilken betydelse har det organisatoriska sammanhanget för projektets möjligheter att nå och etablera kontakt med målgruppen?
- Hur har personalen beskrivit och motiverat sitt arbete med de boende?

Rollen som utvärderare och tillvägagångssätt

I min roll som utvärderare kom jag in i projektet utifrån, utan tidigare kontakter med Skåne stadsmission. Jag blev kontaktad eftersom jag tidigare arbetat och forskat inom socialt arbete och berört frågor om våld, missbruk, kunskap, lärande och yrkesutövning i det praktiska sociala arbetet. Uppläggningsen av utvärderingen bestämde vi tillsammans. Den bestod av kontinuerliga möten med personal, deltagande i den referensgrupp som knöts till projektet och en ambition om att så fort det var lämpligt skulle jag träffa de boende. Vi diskuterade även om jag skulle intervjua andra personer i målgruppen, remitterande socialsekreterare etc.

Min närmsta och tätaste kontakt var med projektledaren. Vi hade kontinuerliga möten som bestod av en kombination av samtal, intervju och handledning. Jag bad om beskrivningar av vad som hänt i projektet, frågade om specifika händelser och motiv och förklaringar till agerande hos såväl projektledaren, de boenden som andra aktörer såsom andra anställda och socialtjänsten. De första mötena handlade om uppbyggnaden av en ny verksamhet, marknadsföring och etablerandet av kontakter med tjänstepersoner på en lämplig nivå i syfte att rekrytera klienter till projektet. Vid de senare mötena var även kontaktpersonen med. Här var fokus mer internt och kretsade kring beskrivningar av vad och hur projektledaren och kontaktpersonen lade upp och agerade i det konkreta arbetet med de boende. Mina frågor syftade till att få fram motiv och förklaringar till det som gjordes i det dagliga arbetet. Vid samtliga möten var jag aktiv och återgav kontinuerligt mina tankar, hänvisade till forskning, testade begrepp och formulerade hypoteser till förklaringar gällande skeenden, svårigheter och utmaningar i arbetet, med de boenden, inom stadsmissionen och med externa parter främst socialtjänsten.

Till projektet knöts en referensgrupp, ledd av projektledaren. Gruppen bestod av sju åtta deltagare, yrkesverksamma inom olika delar av socialtjänsten och en forskare. Samtliga hade omfattande erfarenheter och kunskaper om våld i nära relationer generellt men också om hedersrelaterat våld. Kompetensen i referensgruppen var hög och mötena hade karaktären av kunskap- och informationsspridande, där deltagarna frikostigt delade med sig av sina tankar, perspektiv och kunskap om vad våldsutsatthet innebar, de olika stödformer som fanns och vad som saknades. För mig som utvärderare var referensgruppsmötena mycket lärorika och visade tydligt hur omfattande den kunskap och kompetens är som finns hos yrkesverksamma specialiserade inom detta verksamhetsområde.

I slutskedet av projektet blev det även möjligt att göra en intervju med en av de boende. Intervjun varade i knappt 45 min och den boende beskrev sig vara nöjd med verksamheten men var tämligen fåordig i att närmare beskriva varför.

Sammanfattningsvis kan man beskriva utvärderingen som en form av följeforskning men på stort avstånd från den vardagliga praktiken inom projektet, istället blev empirin en språklig sammanställning av erfarenheter och tankar om praktiken. Man kan säga att jag gav stöd till en pågående utvecklingsprocess och utvärderingen kan därigenom också beskrivas som både en formativ och summativ utvärdering (Ellström 2009).

Så här efteråt kan man reflektera över om det trots allt hade varit möjligt att intervjua någon mer av de boende. Men med tanke på den korta tiden, att det var så få boenden och den situation som de befann sig i bedömde projektledaren, kontaktpersonen och jag att det definitivt var mest etiskt att ”lämna dem ifred”. Högst troligt var det ett riktigt beslut med tanke på den intervju som ändå gjordes. I deras relativt unga liv har det funnits många yrkesverksamma, främst socialtjänst och andra myndigheter, som bett om olika typer av informationer och berättelser om deras liv.

Inför starten av utvärderingen diskuterade vi även om jag skulle intervjua anställda inom socialtjänsten, men under projektets gång bedömde jag det som om att dessa intervjuer inte skulle tillföra mer information, om målgruppen, dess behov och om samhällets olika stödinsatser, än den som framkom främst i referensgruppen men även de rapporter som tagits fram om verksamheter i Malmö stad (Baianstovu m.fl. 2018; Vidgren 2019, Fritz 2019).

Det insamlade materialet

I denna typ av utvärdering blir samtliga kontakter empiri. Sammantaget möttes projektledaren och jag sex gånger, av dessa var det första mötet på plats i projektets samlingslokal och de andra fem digitalt via programmet zoom. Vid fyra av mötena var även kontaktpersonen med. Varje möte varade drygt två timmar. Referensgruppen möttes vid fyra tillfällen, den första gången på plats i Skåne stadsmissions lokal i Malmö och de tre andra gångerna digitalt. Mötena varade cirka två timmar vardera. Jag var med vid tre av dessa möten och hade tillgång till minnesanteckningar vid det fjärde. Slutligen gjordes en intervju med en boende om cirka 45 min. Vi träffades i projektet samlingslokal. Vid samtliga möten förde jag anteckningar som jag sammanfattade för mig själv i omedelbar anslutning till mötena.

Tolkning och analys av materialet

Under arbetet med utvärderingen testade jag kontinuerligt olika teoretiska begrepp, hypoteser och mina spontana tankar om projektet och det praktiska arbetet. Jag har arbetat efter principen om "närhet och distans" (Repstad 2007). Arbetet har bestått av att söka detaljerade och noggranna beskrivningar av det konkreta görandet i arbetet. Beskrivningar som jag satte i relation till ett större organisatoriskt sammanhang, t.ex. stadsmissionen som verksamhet, socialtjänsten och/eller till samhällets "hjälpssystem".

Analyserande diskussion kring rekryteringsproblematiken

Att nya verksamheter har svårt att etablera sig och rekrytera klienter är inget ovanligt. Vanligtvis tar det en viss tid att etablera sig och det kan kräva mer eller mindre omfattande marknadsföring och informationskampanjer för att väcka intresse hos dem som ska köpa insatsen dvs vanligtvis socialtjänsten. För att beställaren/köparen ska förstå vad verksamheten kan erbjuda måste detta "förpackas" på ett sätt så att man både förstår för vem verksamheten är till för och vad själva insatsen som verksamheten erbjuder består av. Om inte budskapet blir tydligt finns risk för en matchningsproblematik som kan förvärras om den nya verksamheten också spänner över ett bredare område än omgivningens definitioner av problemet.

Problem att förpacka projektet Semiskyddat boende

Genom samtal och diskussioner med projektledaren och i referensgruppen har det visat sig svårt att på ett enkelt vis beskriva projektet Semiskyddat boende och särskilt i starten av projektet. Det var inte alldeles klart om och i så fall hur Semiskyddat boende skilde sig från andra med liknande syfte t.ex. kvinnojouroversamheter och verksamheter inom Malmö stad. Vad kunde det Semiskyddade boendet erbjuda som inte andra redan erbjöd? Oklarheten förstärktes troligen också genom att stödet var så pass individuellt utformat att det var svårt att ge en generell beskrivning. För att komma ifråga för det Semiskyddade boendet måste det finnas en risk för våld och att den boende var i behov av skydd, dock inte i lika hög grad som det behövdes för ett skyddat boende. Att bedöma graden av skydd och koppla detta till ett stödbehov är inte en enkel sak varken för beställaren eller för en presumtiv boende.

Att projektet kommit att definieras som något som kommer ”efter” har väckt frågan efter vad? Här har diskussioner förts om en person kan komma direkt till Semiskyddat boende eller om det först finns behov av en ”säkrare” boendeform i den mest akuta situationen. När är det i så fall läge att göra en överflyttning och vilka konsekvenser kan en sådan överflyttning innebära för personen ifråga? Dessa frågor är inte heller enkla att ta ställning till och i en rapport från Malmö stad beskrivs problematiken med ”det” som kommer efter den mest akuta insatsen, vilken oftast består av ett skyddat boende (Vidgren 2019). En del våldsutsatta kan inte stanna på hemorten på grund av hotbilden. För dem som stannar kvar blir boendefrågan förr eller senare central. Då de våldsutsatta redan bor på en institution och i ett temporärt boende blir det svårt att motivera dem till ännu ett nytt temporärt och institutionsliknande boende för att därefter eventuellt komma ifråga för ett eget boende. Dessutom är det vanligt att de våldsutsatta fortfarande bär på olika former av psykisk ohälsa såsom ångest mm. Att i dessa situationer bryta kontinuiteten till personalen och inleda nya stödkontakter är kanske inte det bästa utifrån den våldsutsattes perspektiv.

Problemdefinitionens betydelse

Semiskyddat boende är ett boende med stöd riktat mot personer utsatta för hedersrelaterat våld, där det egna boendet är en central del. På detta sätt rör sig projektet över ett ”problemlandskap” som involverar både våldsutsatthet och boendeproblematik. Detta större landskap matchar inte hur den myndighet, socialtjänsten, som köper platserna är organiserad. Här brukar det finnas uppdelningar mellan t.ex. försörjningsstöd, boende och arbetsmarknad och vård och

behandling. För Semiskyddat boendes målgrupp är ett vanligt förlopp att när den situation som kräver en ”behandlingsinsats” bedöms vara löst slussas klienten vidare till boendesektionen. Problemet med våldsutsatthet har sålunda i myndighetens ögon blivit ett problem med boende. En konkret följd av förändrad problemdefinition är att när det gäller boende omprövas biståndet var tredje månad och denna omprövning kan upplevas som stressfull och osäker för den enskilde samt för verksamheten. Semiskyddat boende innebär det svårigheter med planering och skapande av kontinuitet.

Förflyttningen till boendesektionen innebär också att det sammanhang och den logik inom vilket insatserna formeras är mer kopplade till boendesituationen än var den enskilde är i sin uppbrottsprocess vad gäller bearbetning av följderna av våldsutsattheten. Detta reser frågan om när problemet med våldsutsatthet bedöms vara löst och vad som är samhällets ansvar för att lösa problemet.

Semiskyddat boende och stadsmissionen som alternativ

Under diskussionerna med projektledare och kontaktperson började en modell för arbetet allt starkare ta form, se *Metodbok för semiskyddat boende* (Edlund 2020). Utgångspunkten för arbetet var att skapa en väg mot ett vardagligt liv; ett tryggt liv med boende, sysselsättning och relationer. I samtalen mellan oss och mötena utgick vi från det konkreta arbetet med de boende i projektet, alla olika ställningstaganden, möjligheter och utmaningar. Ett arbete som kännetecknades av att man i förväg inte vet vad som kommer att hända, att situationer med hot och våld kan dyka upp och måste hanteras, att förändringsprocesser tar tid, att en planering oftast inte håller men att man ändå måste göra någon form av planering.

Vi talade om möjligheten att skapa en modell som samtidigt tar fasta på individuella processer i kombination med mer generella mönster om uppbrotts- och förändringsprocesser. Diskussionerna spretade och tog sig olika former men kretsade runt mänsklig förändring och hur projektet skulle kunna främja förändringsprocesser som bygger upp en inre trygghet. Här pratade vi om möjligheter för de boende att utveckla det egna säkerhetstänkandet, att en yttre säker miljö kan användas för en internaliseringsprocess och stärka en inre säkerhet. Var det möjligt att projektet skulle kunna skapa dessa individuella möjligheter för ett växande och i så fall hur? Genom dessa tankar föddes begreppet ”aktiveringsarenor” i kombination med timing som en form av teoretisk och strukturerande modell för arbetet inom det Semiskyddade boendet.

Grundtanken i begreppet aktiveringsarenor är att mänsklig utveckling är en aktiv process som kräver ett samspel och sker på olika arenor. Dessa samspel kan variera i all oändlighet och kan erbjuda erfarenheter som främjar utveckling och förändring. Semiskyddat boende och stadsmissionen tillhandahåller en lång rad av möjliga arenor som lätt kan aktiveras och ”timas” dvs aktiveras när det är läge för att sättas igång. Förutom boende med målet egen lägenhet, rör det sig om olika former av sysselsättning t.ex. med renovering, jobba i second hand affärer och på caféer. Kontaktpersonerna kan också agera ombud och erbjuda stöd i kontakter med myndigheter, såsom socialtjänst, skola etc. Denna helhet av boende, sysselsättning och relationsbyggande torde kunna vara ett stöd i en uppbrotts- och förändringsprocess.

Avslutande kommentarer

I början av denna rapport lyftes två frågor om våldsutsatthet a) när anses ”problemet” vara över och b) vad är samhällets ansvar för att underlätta för en person i dennes process med att skapa sig ett liv utifrån sina egna premisser? Utvärderingen visar att projektet Semiskyddat boende kan vara ett bidrag till en lösning av problemet på en individuell nivå. Av särskild betydelse är stadsmissionens olika verksamheter gällande sysselsättning och annat som lätt kan aktiveras när det så är lämpligt för de boende i fråga.

Att det utifrån projektets arbete utvecklats metoder som dokumenterats i metodboken är också det positivt. Det kan tjäna som inspiration och metoderna kan prövas i andra sammanhang. På så sätt ökas kompetens och kunnandet om metoder verksamma i arbetet med personer med erfarenhet av våldsutsatthet. Men för att våldsutsatta ska få möjlighet att leva ett tryggt liv krävs materiella resurser. En sådan resurs är ett tryggt boende. Det får också anses som mycket positivt att det inom projektets ram lyfts frågor om boende på strukturell nivå genom att etablera ett samarbete med fastighetsägare. Det ska bli spännande att se hur detta arbete utvecklas!

Referenser

Baianstovu R., Strid S., Chintio H., Särnstedt E. & Enelo, J-M. (2018) *Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar, Del I Sammanfattning av den kvalitativa och den kvantitativa delstudien i Malmö*. Malmö Stad, rapport.

Edlund, A (2020) *Metodbok för semiskyddat boende*. Skåne Stadsmission, rapport.

Ellström P-E (2009): "Användningen och nytta av utvärderingar: ett lärandeperspektiv". I Svensson L, Brulin G, Jansson S & Sjöberg K (red): *Lärande utvärdering genom följeforskning* (s 103–129). Lund: Studentlitteratur.

Fritz, Petronella (2019) *Handbok med rutin kring hedersrelaterat våld och förtryck gentemot personer med insatsen daglig verksamhet LSS*. Malmö stad: Funktionsstödsförvaltningen, daglig verksamhet.

Holmberg, Carin & Enander, Viveka (2011). *Varför går hon?: om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur.

Repstad, Pål (2007). *Närhet och distans: kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. 4., [rev.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Sinisalo, Eveliina & Moser Hällen, Linn (red.) (2018). *Våld i nära relationer socialt arbete i forskning, teori och praktik*. Första upplagan Stockholm: Liber.

Vidgren, Cecilia (2019) *Inventering av insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck i Malmö 2019*. Malmö stad: Arbetsmarknads- och socialförvaltning, Enhet social hållbarhet.